dytų kapų rodo, kad čia buvo laidota ir I-II a. (akinės segės) bei X-XI a. (pasaginė segė, apyrankė smailėjančiais galais).

Ir laidosena, ir įkapėmis Bandužių kapinynas yra artimas tai kultūrinei Lietuvos sričiai, kuri nuo m.e. pradžios iki pat VI-VII a. apėmė pajūrio ruožą, kur buvo paplitę kapai su akmenų vainikais.

ZASTAUČIŲ (MAŽEIKIŲ RAJ.) I-V AMŽIŲ PILKAPIAI IR KAPINYNAS

Vitas Valatka

Zastaučių pilkapiai į archeologinių paminklų sąrašus nebuvo įtraukti, nors apie juos žinojo Mažeikių muziejaus steigėjai St. Ličkūnas ir Vl. Punis, kurie mėgino juos kasinėti; trijų pilkapių centruose iškasė duobes. Apie jų kasinėjimų radinius žinių nėra. 1974 m. pavasarį apie juos sužinojo Mažeikių muziejininkai iš Zastaučių kaimo gyventojų, kurie pilkapius vadina milžinkapiais.

Telšių kraštotyros muziejus 1974 m. ištyrė visus 7 čia buvusius pilkapius ir šalia jų esančią kalvelę (iš viso 1013 m^2 plotą)[1]. 1975 m. Mažeikių kraštotyros muziejus kalvoje ištyrė 264 m^2 plotą.

Pilkapiai pilti Ventos kair. krante, slėnyje, maždaug 60 m į P nuo dabartinės upės vagos. Visi pilkapiai pilti ant miškožemio, kurio storis siekia 12-15 cm. Po juo visame plote eina buvusios upės nuosėdinis smėlis. Virš pilkapių sampilo buvo susiformavęs maždaug 8 cm storio miškožemio sluoksnis.

Iš visko matyti, kad pilkapių teritorijoje žemė nebuvo dirbama,

---

[1] В. Валатка, Застаучяйские курганы, - АО 1974 года, М., 1975, с. 401-402.

greičiausiai čia augo miškas.

Pasisekė nustatyti, kad šioje vietoje žmonių kurį laiką gyventa dar gerokai prieš pilant pilkapius.

Po II pilkapio sampilu buvo aptikta ovali apie 30-40 cm gylio duobė. Jos ilgis siekė apie 4 m, plotis - 2,5-3 m. Duobės P gale buvusi ugniavietė: ant smėlio pastatytas keturkampis rąstelių statinys, storai aptinkuotas moliu. Ant jo 100x50 cm plote išliko 7-10 cm storio pelenų sluoksnis. Kūrenimo anga buvusi iš V pusės. Iš sukritusio virš pelenų molio sluoksnio, kuris siekia 7-8 cm storio matyti, kad ugniavietė buvo dengta. Perdegusio molio gabaluose, kurie supo ugniavietę, yra 7-12 cm ir kiek didesnio skersmens sienojų atspaudų.

Prie ugniavietės duobėje jokių dirbinių nerasta. Tik šalia duobės PR pusėje miškožemyje rasta keletas blogai išdegtų brūkšniuotu paviršiumi puodų šukių ir akmeninio pentinio kirvuko apvalainos pentie pusė. Šie radiniai leidžia ugniavietę datuoti dar I tūkstantm. pr. m.e.

Ankstyviausias pilkapis buvo grupės R dalyje. Tai pilkapis II, turėjęs tik 52 cm aukščio. Jo pagrinde ant lygaus miškožemio paskleistas 100-120 cm skersmens degėsių plotelis. Aplink jį sudėta du koncentriški akmenų vainikai: mažasis - 390-365 cm skersmens ir didysis - 630 cm skersmens. Vainikų rytų pusėje palikti 2 m pločio tarpai. Prie mažojo vainiko buvo padaryti iš akmenų du prietvarai. Už antrojo akmenų vainiko dar labiau į išorę, atrodo, buvęs dar ir trečias vainikas, bet jis suardytas.

Pilkapyje buvo 10 kapų. Dar du kapai galėjo būti akmenų prietvaruose. Numirėliai laidoti nedeginti, daugiausiai sampile, bet pora kapų yra įkastų ir į nejudintą gruntą. Lavonai laidoti su karstais, galvos orientuotos į V, ŠV, P, rankos įvairioje padėtyje, kojos su-

glaustos ir ištiestos. Galvos ir kojų galuose randama po porą akmenų. Gausios įkapės: trimitiniais galais antkaklės, akinės segės, apyrankės pumpuriniais galais ir siauros gaubtos juostinės, geležinės ylos, įmoviniai kirviai ir lenkti peiliai rodo, kad mirusieji buvo laidojami I-II a.

IV pilkapis buvo prišlietas prie II pilkapio akmenų vainiko. Taigi jis piltas kiek vėliau. Jo centre degėsių nepastebėta. Akmenų vainikas tik vienas - 3,5 m skersmens. Jo Š pusėje yra 1,5 m tarpas. Prie vainiko V pusės iš vidaus sudėtas 0,7x1 m dydžio akmenų prietvaras. Tačiau jame jokių kapo pėdsakų nerasta. Nerasta kapų ir pilkapio sampile, nė už pilkapio vainiko. Tik prie akmenų vainiko išorinės pusės rasta akinė segė ir rombinio skerspjūvio geležinis dirbinukas.

Pagal akinę segę ir akmenų vainiko prirėmimą prie II pilkapio IV pilkapį reiktų datuoti II a.

V pilkapis prišlietas prie IV, buvo kiek vėlesnis. Ant pilkapio pagrindo buvo papilta degėsių su perdegusiu moliu. Akmenų vainikas 5,2-7 m skersmens. Jo R pusėje yra 1,2 m pločio tarpas. Prie akmenų vainiko išorinės pusės buvo pritverti trys pusračiai. Pilkapyje rasti 8 kapai. Numirėliai taip pat guldyti aukštielninki, galvas orientuojant daugiausiai į ŠV (vienas į P, vienas į R ir vienas į Š). Šio pilkapio kapuose rasta antkaklė buoželiniais galais, lazdelinio smeigtuko dalis, pentinis siauraašmenis ir du įmoviniai kirviai, tiesus ir lenktas peilis.

Pagal pilkapio įrengimo vietą ir rastuosius dirbinius jis turėjo būti supiltas II a., o atskiri kapai gali siekti III a.

1,5 m į P nuo V pilkapio buvo VI pilkapis. Jo išlikusi tik dalis didelių akmenų vainiko, kurio skersmuo buvo 4,8 m. Pilkapio

centre rastas degėsių sluoksnelis. Aptikti 4 kapai. Pagal jų įkapes (statinėlinį smeigtuką ir trimitiniais galais antkaklę) pilkapis datuotinas II-III a.

Į ŠV nuo V pilkapio už 6 m buvo 0,7 m aukščio I pilkapis, kurio 8-8,35 m skersmens vainikas buvo sukrautas iš 47 didelių ir vidutinio dydžio akmenų. Vainiko P krašte buvo 1 m tarpas, o vainiko išorinėje pusėje - pritvertas nedidelis pusratis. Pilkapio centre buvo apie 0,5 m skersmens 1-2 cm storio degėsių sluoksnis. Pilkapis perkasinėtas, aptikti tik 3 kapai. Iš radinių (smarkiai profiliuotos segės, juostinės plonėjančiais galais apyrankės) galima teigti, kad pilkapis buvo supiltas II a., o kapas Nr. 1 su antkakle kūginiais galais yra jau iš III a.

III pilkapis buvo tik 1 m į V nuo I. Jo 4,8 m skersmens akmenų vainiką sudarė 22 dideli akmenys. Vainiko V pusėje buvo 3 m tarpas. Akmenų vainiko viduryje, arčiau Š krašto, papiltas 1 m skersmens, 4 cm storio degėsių plotelis. Pilkapis 55 cm aukščio. Jame nerasta nei kapų, nei pavienių dirbinių. Sprendžiant iš bendros pilkapių chronologijos, šis pilkapis turėjo būti supiltas II ar III a.

20 m į V buvo VII, pats didžiausias - 11,5 m skersmens ir 75 cm aukščio - pilkapis. Jo centre buvo didelė duobė, kurią kasant galėjo būti suardyta keletas kapų. Pilkapio akmenų vainiko išliko tik dalys. Prie jo buvo du pritvarai, kurių viename rastas kapas. Pilkapio centre degėsių plotelio nepastebėta. Tyrinėjimų metu pasisekė lokalizuoti 9 nedegintų ir 1 sudeginto mirusiojo kapą. Nedegintų mirusiųjų kapai nesiskiria nuo kitų pilkapių kapų.

Tarp įkapių, be antkaklių kūginiais galais, apyrankių siaurėjančiais galais, lenktų peilių, įmovinių kirvių, rastos laiptelinės segės, įmoviniai rombine ir karklo lapo formos plunksna ietigaliai, kurie de-

dami po du prie galvos. Pagal dirbinius pilkapis datuojamas III-IV m.e. a. ir yra vėlyviausias šioje grupėje.

Vienintelis degintinis kapas rastas R pritvaro viduje 60 cm gylyje. Perdegę kaulų trupiniai buvo sumaišyti su degėsiais ir supilti ant lygaus duobės dugno į 50x30 cm dydžio krūvelę, kuri centre buvo 5 cm aukščio. Jokių dirbinių nerasta.

Apie 20 m į Š nuo VII pilkapio buvo 40x20 m dydžio ovali R-V kryptimi pailga kalva. Ištyrus 476 m^2, kalvoje aptikta 30 kapų. Daug kapų, ypač kalvos V gale, buvo visiškai suardyti, rasti tik pavieniai kaulai, kai kurie dirbinių fragmentai. Kalvoje mirusieji laidoti nedeginti 30-90 cm (daugiausiai 60-80 cm) gylio duobėse, karstuose, aukštielninki, ištiestomis kojomis, įvairiai sudėtomis rankomis, galvomis įvairiomis kryptimis.

Tik kapas Nr. 6 išsiskyrė laidosena. 40 cm gylio duobėje buvo paguldytas kniupsčias numirėlis. Jo kairė ranka ištiesta pagal lavoną, o dešinė - palenkta po pilvu, abi kojos per kelius kiek sulenktos. Ant abiejų rankų buvo uždėta po geležinę juostinę nežymiai gaubtu paviršiumi apyrankę.

Pagal rastuosius dirbinius kalvoje kapai datuojami IV-V a.

Kapinyne rasta nemaža dirbinių. Iš darbo įrankių vyrauja įmoviniai kirviai, kurių surinkta 19 vienetų. V pilkapio kape Nr. 2 rastas vienas pentinis siauraašmenis kirvis.

Kalvos kape Nr. 13 rasta geležinė 17 cm ilgio įmovinė vedega. Ji pagal kitas įkapes datuojama IV-V a. Kalvos kapuose Nr. 11 ir 12 rasti trys trumpi dalgiai. Jie įdėti į IV-V a. kapus.

Kapinyne rasti 27 peiliai. Tarp jų yra tik pilkapiuose aptikti 5 lenkti peiliai. Kalvos kape Nr. 13 šalia vedegos gulėjo trumpas trikampis peilis su atlošta įkote. Atrodo, kad tai specialus įrankis

vedegos išskaptuotoms paplaišoms išdrožti. Labiausiai paplitę buvo tiesia nugarėle vidutinio ilgio peiliai, kurių aptikta ir pilkapiuose, ir kalvos kapuose.

IV pilkapyje rastas įdomus geležinis gramdukas, kuris turėjo būti įveriamas į kotą.

Moterų kapams būdingos ylos, kurių rasta 11 (iš jų 2 vyrų kapuose), ir verpstukai. Tarp 6 čia rastų verpstukų yra vienas gintarinis, datuojamas V a.

VII pilkapyje ir kalvoje rasta 7 akmeniniai skiltuvai. 4 iš jų ovalūs, o kiti - beveik keturkampiai. Kalvoje suardyto kapo vietoje rastas smiltainio galąstuvėlio galas, o kape Nr. 20 - titnago gabaliukas.

Tyrinėjimų metu rasta 30 įmovinių ietigalių. Pažymėtina, kad 7 VII pilkapio ir kalvos kapuose buvo po 2 ietigalius, o 9 - po vieną. Labiausiai paplitę ietigaliai su karklo lapo formos plunksna (12 vienetų), III-IV a. kapuose rasta ietigalių su briaunuota plunksna (4 rasti VII pilkapyje ir 3 kalvoje). Atsitiktinai rastas vienas ietigalis su užbarzdomis, o kalvos kape Nr. 9 prie griaučių buvo padėta tik ietigalio įmova.

Iš kario aprangos daiktų rasta 2 geležiniai pentinai. Vienas jų rastas kape kartu su ietigalio įmova, o kitas - atsitiktinai kalvoje. Kalvoje rasti ir 3 pavieniai žąslai ir vienas žąslų skersinukas. Visi žąslai skirtingi - dvinariai, trinariai ir penkianariai.

II pilkapio kape Nr. 2 rastas įvijinis antsmilkinis. Antras toks pat antsmilkinis rastas kalvos velėnoje.

Iš 11 antkaklių ankstyviausia yra V pilkapio kape Nr. 3 rasta antkaklė buoželiniais galais. Antkaklių trimitiniais galais rasta 3, kūginiais galais - 6. Kapinyne rasta kaklo apvarų iš žalvarinių įvijė-

lių. Kapuose jų tebuvo po 2, 4, 8. Apvarėlėje tarp 8 įvijėlių buvo įvarstyti 5 žalvariniai karoliukai. Kalvoje tarp suardytų IV-V a. kapų rasti ir 3 gintaro karoliukai.

Pilkapiuose rasti du statinėliniai smeigtukai, VII pilkapyje ir kalvoje - 7 lazdeliniai, o kalvoje - 3 geležiniai nuokamieniai smeigtukai.

Tiktai II pilkapyje rastos 6 akinės segės, I pilkapyje - profiliuotos segės korpusas, o VII pilkapyje ir kalvoje - 2 laiptelinės segės bei 2 lankinių segių fragmentai.

Tyrinėjimų metu rastos 4 keturkampės geležinės ir žalvarinės bei viena ovali žalvarinė sagtis.

I apinynas turtingas apyrankėmis - jų surinkta 31. II pilkapyje rasta viena apyrankė pumpuriniais galais ir dvi analogiško storio apvalaus skerspiūvio be pumpurėlių galuose apyrankėlės. Ypač mėgtos juostinės apyrankės, kurių gaubtas paviršius iš pradžių puoštas išilginiais grioveliais, o vėliau pamėgstama skersinių griovelių derinių puošyba. I ir VII pilkapiuose rasta 4 juostinės stačiakampio skerspjūvio siaurėjančiais galais apyrankės. Kalvos V gale rastos dvi apyrankės su iškelta briauna per vidurį. Jos dar gana siauros, be jokių ornamentų.

Tiktai kalvoje rasti devyni įvijiniai žiedai.

Zastaučių pilkapių tyrinėjimai parodė, kad ankstyvieji pilkapiai turėjo dar du akmenų vainikus, o vėliau dėtas tik vienas sampilą juosiantis vainikas. IV a. pilkapiai nebepilami, numirėliai laidojami kapinyne. Zastaučių pilkapių ir kalvos laidosena nesiskiria nuo kitų šiaurės Lietuvoje tyrinėtųjų pilkapių.